

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
„ДЕРЖАВНИЙ АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”

Т.А. Шибінська,
М.В. Мороз

ЛАТИНСЬКА МОВА
для студентів-правознавців

Навчальний посібник

Житомир
2008

4 И (Лат)
ББК 81.2 (Лат)
Ш 55

Рецензенти:

Маліновський Е.Ф. – к.ф.н., доцент, зав.кафедри іноземних мов ДАЕУ;

Лецькін М.О. – к.ф.н., доцент кафедри німецької мови ЖДУ ім. І. Франка;

Гадзевич І.М. – старший викладач кафедри іноземних мов ДАЕУ.

Ш 55 Шибінська Т.А.
Латинська мова для студентів-правознавців: [навчальний посібник] / Т.А. Шибінська, М.В. Мороз.– Житомир: Видавництво ДВНЗ „Державний агроекологічний університет”, 2008.– 288 с.

У навчальному посібнику з латинської мови для студентів правознавчих спеціальностей викладено основи граматичної структури мови, а також лексичний матеріал, що тісно пов'язаний з юридичною термінологією. Посібник містить у собі також короткі оригінальні тексти античних та сучасних авторів, які знайомлять студентів з основами римського права та новітніми законодавчими актами.

Рекомендовано до друку Вченою радою Державного агроекологічного університету.

© ДАЕУ, 2008
© Шибінська Т.А., 2008
© Мороз М.В., 2008

ПЕРЕДМОВА

Даний навчальний посібник укладений відповідно до програми з латинської мови і розрахований на 50–60 годин практичних занять. Мета його – підготовка майбутніх правознавців до оволодіння спеціальними юридичними термінами і поняттями, читання юридичних джерел і розуміння міжнародної наукової та правової термінології на основі знання латинської мови. Досягненню цієї мети підпорядкований вибір усього навчального матеріалу.

Основу видання складають 20 занять, кожне з яких містить теоретичну частину (елементарний курс граматики) і практичну, що складається з лексико-граматичних вправ і навчальних текстів. У додатку до основної частини містяться юридична та процесуальна термінології, крилаті вислови, основну частину яких слід запам'ятовувати.

У деяких заняттях основного курсу подано не лише окремі фрази, а також і зв'язні тексти для перекладу. Окремі фрази складаються переважно з висловлювань античних діячів, філософів, ораторів, цитат з творів римських юристів, а також латинських афоризмів і крилатих висловів, що стали надбанням світової культури.

Оволодівши основами латинської граматики, навичками перекладу, потрібним лексичним мінімумом (800 одиниць), студент-правознавець матиме змогу читати зі словником юридичні тексти, правові документи та акти, застосовувати в практичній діяльності юридичну термінологію.

Вивчення латинської мови має бути пов'язане із спеціальними дисциплінами, без яких неможлива фактична підготовка майбутніх спеціалістів-правознавців, зокрема з вивченням основ римського цивільного права, на базі якого склалися численні поняття сучасного цивільного права, з якими має справу сьогодні юрист. Юридичні терміни й поняття, що набули поширення в усіх країнах

(арбітраж, вето, віндикація, криміналістика, делікт, компенсація, трибунал, прокуратура, реституція, сервітут, аліменти, експертиза, колегія, конституція, плебісцит, прерогатива, ратифікація, юстиція, приватизація, реприватизація тощо), найкраще засвоюються під час вивчення римського права.

У сучасній українській мові у різних галузях науки й культури існує величезна кількість слів латинського походження, а також похідних термінів, створених за допомогою продуктивних словотворчих терміноелементів: *акція, клас, нація, революція, республіка, субстанція, імперія, соціальний, фракція, капітал, соціалізм, комунізм, ревізіонізм, волонтаризм, сепаратизм, пролетар, пропозиція, президент, студент, абітурієнт, університет, факультет, лекція, аудиторія, професор, доктор, доктрина, культура тощо.*

Знайомство з латинською мовою допомагає студентам у вивченні спеціальних курсів, розвиває логічне мислення, підвищує мовну культуру і сприяє розширенню їх загальноосвітніх горизонтів.

ВСТУП

Латинська мова належить до числа найдавніших писемних мов індоєвропейської сім'ї поряд із санскритом і давньогрецькою. До індоєвропейської сім'ї належать також слов'янські, німецькі, балтійські, іранські, індійські та інші мови, що разом з латинською, древньою умбрською становлять італійську гілку цієї сім'ї.

Латинська мова одержала свою назву від племені латинян, що населяли в давнину невелику область Лацій (Latium), розташовану на заході середньої частини Апеннінського півострова. Це плем'я, згідно з переказом, заснувало у VIII ст. до н. е. місто Рим (Roma). Самі римляни вважали датою заснування Риму 753 р. до н. е.

До кінця III ст. до н. е. латинська мова панує на всій території рабовласницької федерації, що утворилася на той час під верховенством Риму. До початку I ст. н. е. латинська мова стає загальноіталійською. Починаючи з II ст. до н. е. Римська республіка, згодом імперія, провадить широку завойовницьку політику. За період двох століть під владою Риму опиняються Македонія, Греція, Сирія, Єгипет, області на півночі Балканського півострова, Північна Африка, Галлія, Британія. Панівною мовою на завойованій території була латинська.

У розвитку латинської мови простежується кілька періодів.

Архаїчна латинь – V–II ст. до н. е., пам'ятками якої служать: напис на золотій застібці, так званій перенестській фібулі (600 р. до н. е.), численні надгробні написи, офіційні документи. Представниками архаїчного періоду є давньоримський комедіограф Плавт і драматург Теренцій.

У 451–449 рр. до н. е. законодавчою комісією з десяти чоловіків (*decem viri*) були розроблені Закони XII таблиць (*Leges duodecim tabularum*), які стали основою подальшого правового розвитку Риму, джерелом усього публічного та приватного права (*fons omnis publicae privaeque ... iuris Livius*).

Класична латинь – I ст. до н. е. – I ст. н. е. Саме в цей період були написані видатні твори Цицерона, Цезаря, Саллюстія, Тита

Лівія, Лукреція, Катулла, Вергілія, Горация й Овідія. Норми класичної латини є основою вивчення латинської мови у вищих навчальних закладах.

У цей період розвивається творчість незалежних юристів. З іменами двох юристів, двох видатних особистостей, між якими існував політичний антагонізм, Антея Капітона та Антістія Лабеона – пов'язують виникнення двох правових шкіл класичного періоду: прокуліанської та сабініанської, які були названі іменами послідовників цих шкіл Прокула і Сабіна. До школи сабініанців належали Целій Сабін, Яволен Приск, Абурній Валенс, Тусціан, Сальвій Юліан. Сабініанці були більш консервативними, ніж прокуліанці, більш близькими до урядової лінії, займалися правовою технікою та розробляли систематику права. До прокуліанців належали Кокцей Нерва (дід імператора Нерви), Прокул, Нерва-син, Пегас, Цельс-батько, Ювенцій Цельс-син, Нерацій Пріск. Прокуліанці були більш своєрідні та незалежні у науковому плані, ніж сабініанці. Вони розвивали традиції республіканських юристів та успішно працювали в галузі казуїстики.

Післякласичний період – I–II ст. н. е. Представниками цього періоду є Сенека, Марціал, Ювенал Тацит, Апулей, мова яких відрізнялася значною своєрідністю у виборі стилістичних засобів. У цей період видатні юристи Муцій Сцевола, Юній Брут, Маній Манілій були названі Помпонієм (видатний юрист II ст., який залишив багато творів різної тематики) засновниками цивільного права.

У II ст. юрист Флорентин, який не належав до жодної із шкіл, склав Інституції (Посібник основ права) у 12 книгах. Одночасно з ним провінційний професор Гай пише Інституції у 4 книгах, які стали найпопулярнішим підручником з римського права в період античності (єдиний класичний твір, що дійшов до нас повністю).

Видатні юристи Цельс, Юліан, його учень Секст Цециній Африкан, Ульпій Марцелл, Клавдій Трифонин, Цервідій Сцевола та його учень Папініан, Ульпіан, Павл, Модестин (останній юрист-класик, учень Ульпіана) створили значні твори, історичне значення

яких полягає в тому, що у них вони наводили тексти різних законів (починаючи з деяких текстів Закону XII таблиць), едиктів, старих конституцій, які інакше не дійшли б до нас. Твори найвидатніших юристів характеризують їх як дуже освічених людей, які чудово знали не лише праці своїх попередників, але й часто цитували поетів (зокрема, Гомера), філософів, ораторів (грецьких та римських, наприклад Демосфена та Цицерона).

Пізня латинь – III–VI ст. У 313 р. імператор Костянтин видає Міланський Едикт, який ставить християнство у рівне положення з іншими віросповіданнями. З'являється християнська література латинською мовою – Гієронім (348–420), Августин (354–430). У IV–V ст. юристи не мали інтелектуальної самостійності: надто великим був авторитет наукової спадщини їх попередників. Вони вносили зміни в праці класиків, які продовжували служити навчальною літературою. Під час правління Юстиніана (527–565) була відроджена на державному рівні юридична культура та юридична освіта.

За Юстиніана була здійснена кодифікація права, тексти якої у Західній Європі вивчалися як *Corpus iuris civilis* (Звід цивільного права). До нього входив офіційний підручник *Institutiones* (529 р.), складений на підставі Інституцій Гая, Флорентина, Марціана, Ульпіана та інших елементарних творів; антологія творів класиків *Digesta* (530–533), які були та залишаються не лише пам'яткою історії права, але й літератури і естетики, збірник імператорських конституцій *Codex* (вступив у силу в 529 р.).

Латинська мова (її народно-розмовний різновид) стала основою романської групи мов, до якої належать: італійська, французька, провансальська, іспанська, португальська, румунська, молдавська та деякі інші.

В епоху середньовіччя латинська мова зберігала своє значення головним чином як мова юриспруденції, медицини, дипломатії, церкви і літератури, латиною викладали в початковій школі та в університетах.

В епоху Відродження розвиваються національні мови, але латина залишається мовою науки та освіти. З моменту винаходу

друкарства (середина XV ст.) численні праці були написані і видані латинською мовою. Традиція писати цією мовою наукові трактати і твори простежується до другої половини XIX ст. Латиною писали свої твори Б. Спіноза (1632–1677), І. Ньютон (1643–1727), Е. Роттердамський (1466–1536), Томас Мор (1478–1535), Феофан Прокопович (1681–1736) Михайло Ломоносов (1711–1765), Григорій Сковорода (1722–1794) та багато інших.

Епоха Просвітництва в Україні ознаменувалася розвитком класичної освіти. Виникають братські школи, інші навчальні заклади (Києво-Могилянський колегіум, Слов'яно-греко-латинська академія). Вчений-просвітник, засновник першого вищого навчального закладу в Україні і в Східній Європі Петро Могила є автором Великого требника (Зведення звичаїв та обрядів). З початку XV ст. і до 1835 р. Київ користувався Магдебурзьким правом і був самоврядним (вільним від управління і суду феодалів) містом Київської Русі. Чимало своїх листів до іноземних послів та урядів написав латинською мовою Богдан Хмельницький. До нас дійшов текст першої конституції Війська Запорозького 1710 р., надрукований латинською мовою.

У середні віки римське право панувало в різних країнах Європи, оскільки воно вважало право приватної власності абсолютним і відстоювало рівність приватних власників перед законом. Велику роль при цьому відігравала абстрактність римського права, яке в перші століття нашої ери втратило риси національно обмеженого, місцевого права і стало придатним для регулювання приватно-власницьких відносин різних народів.

Латинська мова є невід'ємною частиною юридичної освіти, вона допоможе майбутньому юристу повніше вивчити римське право (*Ius Romanum*), яке у середньовіччя називали *ratio scripta* – писаний розум, і яке є основою сучасної правової науки та невід'ємною частиною світової культури.

ОСНОВНИЙ КУРС

LECTIO I (PRIMA)

§ 1. ЛАТИНСЬКИЙ АЛФАВІТ

Класична латинська мова збереглася тільки в писемних пам'ятках. Тому поняття фонетика, тобто вимова, у латинській мові є умовними. У алфавіті подається традиційна вимова, яка дійшла до наших часів, завдяки тому, що латинська мова як навчальний предмет не припиняла свого існування.

У латинському алфавіті – 25 букв:

Буква	Назва	Вимова	Приклади	Українська транскрипція
A a	a	[a]	acta	[акта]
B b	be	[b]	bona	[бона]
C c	ce	[k], [ц]	corpus, centum	[корпус], [центум]
D d	de	[d]	dominus	[домінус]
E e	e	[e]	decem	[децем]
F f	ef	f	familia	[фаміліа]
G g	ge	рос. [r]	genus	[генус]
H h	ha	укр. [r]	heres	[герес]
I i	i	[i], [j]	iter, ius, iam	[ітер], [юс], [ям]
K k	ka	[k]	Kalendae	[Календе]
L l	el	[l]	culpa	[кульпа]
M m	em	[m]	magnus	[магнус]
N n	en	[n]	nomen	[номен]
O o	o	[o]	ordo	[ордо]
P p	pe	[p]	populus	[популюс]
Q q	ku	[k]	quorum	[кворум]
R r	er	[r]	error	[ерор]
S s	es	[s], [z]	census, usus	[цензус], [узус]
T t	te	[t]	testis	[тестіс]
U u	u	[u]	unus	[унус]
V v	ve	[v]	veto	[вето]
X x	ix	[ks], [kz]	lex, examen	[лекс], [екзамен]
Y y	upsilon	[i]	tyrannus	[тіранус]
Z z	zeta	[z]	Zeno, zona	[Зено], [зона]

Латинські письмові знаки запозичені, ймовірно, через етрусків із західно-грецького алфавіту. Латинський алфавіт пізніше був

успадкований романськими народами, а в часи християнства – германцями та західними слов'янами.

Голосні

У латинській мові є такі голосні: а, е, і, о, у, и.

Вимова латинських голосних а, е, і, о, и відповідає вимові українських а, е, і, о, у. Буква у (іпсилон або ігрек, тобто грецька) вживається тільки у словах грецького походження і читається як український звук и, і, наприклад: *systema* – (система), *gymnasium* – гімназія.

Буква *i* вимовляється як українське *i*, але інколи на початку слова чи складу перед голосним, а також між голосними *i* вимовляється як *й*. У таких випадках в сучасній науковій термінології вживається буква *j*. Отже, щоб передати українські звуки *я, ю, є, йо*, часто вживаються буквосполучення *ja, ju, je, jo, jam* (ям) – вже, *major* (майор) – більший, великий. Не пишеться буква *j* тільки в словах, запозичених із грецької мови, наприклад: *iudum* (йодум) – йод. У даному виданні буква *j* замінена нескладовим *i*.

Сполучення голосних

Дифтонги	Вимова	Приклади
ae	e	<i>saepe</i> (сепе) – часто, <i>aetas</i> (етас) – вік
oe	e	<i>roena</i> (пена) – покарання
au	ay	<i>causa</i> (кауза) – причина
eu	ey	<i>Europa</i> (Еуропа) – Європа
aë	ae	<i>aër</i> (аер) – повітря
oë	oe	<i>coëmpitió</i> (коемпціо) – коемпція

Приголосні

Більшість голосних та приголосних в латинській мові вимовляються як відповідні українські звуки. Окремого пояснення вимагають лише деякі приголосні, а саме:

G – вимовляється як **г** в російській мові: *gloria* (гльорія) – слава;

H – вимовляється як український звук **г**: *heres* – (герес) – спадкоємець;

K – вживається тільки в словах нелатинського походження, переважно грецького або арабського, наприклад: *kalendarium* (календаріум) – книга обліку банкірів;

L – вимовляється м'яко: lobus (льобус) – частка, доля;
S – вимовляється як український с: series (серіес) – ряд, низка, серія;

- між голосними як з: roza (роза) – роза;

- між голосними та приголосними m або n вимовляється як український звук з: mensis (мензіс) – місяць. Якщо ж приголосні m або n належать до префікса, то наступне s вимовляється як с: insolubilis (інсолубіліс) – нерозчинний;

X – читається як кс: radix (радікс) – корінь,

- між голосними переважно кз: examen (екзамен) – екзамен;

Z – вимовляється як український звук з (переважно у словах грецького походження): zona (зона) – зона, пояс,

- у словах негрецького походження читається як ц: Zincum (цінкум) – цинк;

C – перед e, ae, oe, i, у вимовляється як ц: centuria (центурія) – сотня, caelum (целум) – небо, cito (ціто) – швидко;

- перед a, o, u, перед приголосними та в кінці слова – як к: camera (камера) – палата, кімната, cura (кура) – опіка.

Буквосполучення

ch - х - charta (харта) – папір;

ph - ф - philosophia (філософія) – філософія;

th - т - theoreticus (теоретікус) – теоретичний;

rh - р - rhetor (ретор) – оратор, ритор;

sch - сх - schola (схоля) – школа;

ngu - перед голосним нгв: lingua (лінгва) – мова;

qu - кв - aqua (аква) – вода, quasitor (квасітор) – слідчий;

su - перед голосним, з яким утворює один склад, читається св: suavis (свавіс) – приємний;

- під наголосом читається су: suus (суус) – свій;

ti - перед і між голосними (переважно у суфіксах) читається ці: publicatio (публікаціо) – конфіскація;

- після приголосних s, t, x вимовляється ті: mixtio (мікстіо) – змішування.

Деяких українських звуків в латинській мові немає, тому в окремих писемних джерелах можна зустріти їх замітники:

cz - ч – Czyhugynus (Чигиринус) Чигирин

y - и – Volodymyr (Володимир) Володимир.

Вправи

I. Прочитайте слова і поясніть вимову окремих букв:

1. Acadēmia, accidēntia, accusātor, āctio, āctus, adhuc, administrātio, advēntus, aēdilis, aēquum, aēstas, agitātio, alimētum, arenda, assessor, asiaticus.

2. Bāsis, bēllum, benevōlus, bibliothēca, biēnnis, bōnum, bos, brēvis, būlla, būrsa.

3. Caelēstis, Caēsar, calculātio, camēra, candidātus, cāpio, cārta, cāsus, cēntrum, Christiānus, cīrca, clāssicus, clemēntia, cliēnta, cōdex, criminālis, crōesus, crudelitas, curiōsus, custōdia.

4. Damnātio, debītor, decēmbēr, defēctus, defōrmis, desidērium, Digēsta, diplōma, discrīmen, doctrīna, domēsticus, domīnus, dūplex, dux.

5. Ecclēsia, effēctus, ego, eloquēntia, ēmptio, equēster, ēror, erūdio, exāmen, ēxcellens, excēptum, excusātio, exēmplum, experimētum, extērnus.

6. Fāber, fabūla, facilis, fāctum, famīlia, far, fas, fāvor, fidēlis, fōrma, fōrmūla, fortūna, fraus, frūctus, frustrātio, fundamētum.

7. Gāius, Gāllia, generālis, Geōrgius, germānus, glōria, gloriōsus, gracīlis, Grāecia, Gregoriānus, gymnāsium.

8. Habītus, hāeres, hereditas, heu, hic, Hispānia, histōria, homicīdium, hōnor, honorārium, hospitālis, humanitas, hūmus, hypothēca.

9. Ianuārius, ignāvus, illūstris, imitātio, immūnis, imperātor, incivīle, incorporālis, indulgēntia, indūstria, iuris, ius, iustitia, iuvēnis.

10. Kalendārium, Karthāgo, Kiiōvia, kozācus, kozatīcus.

11. Lābor, lāevus, Lātium, laureātus, lēctio, legātus, legitimātio, lēna, lex, libērtas, lictor, licēntia, liguor, litterālis, locālis, lūcrum, luna, lux.

12. Macedōnia, machīna, magistērium, mancipātio, matrimōnium, mechanica, mediōcritas, memōria, mens, mercatūra, mīssio, modērnus, monumētum, municipālis.

13. Nātio, natūra, nec, negātio, nexus, nihil, nobilissīmus, nomen, nominālis, nonnūllus, notārius, novēllae, nūmērus, nūtrix.

14. Obiectīvus, obligātus, observāntia, occāsio, occupatio, officiōsus, ōmnis, opēra, operātio, optīmus, opies, oratōria, orātor, ordinālis, orientālis, ovatio.

15. Pāena, pars, particulātim, pāter, pātria, patronātus, pax, pēnsio,

perpētus, persōna, philosōphus, plebiscītum, pōena, popŭlus, pōrtio, possēssor, praesīdium, praevanicātio, provocātio.

16. Qudrātus, qual, quaesītor, quāestio, quālis, quānto, querēlla, quēsta, quis, quod, quodcirca, quōndam, quotus.

17. Radix, rationālis, recēptum, recedīvus, recōrdum, rector, reformātio, regio, res, rex, Romānus, Rossia, Roxōlania, rūbrica, rusticus.

18. Sācer, sacramētum, sāeculum, sāepe, sāctio, sapiēntia, scandalōsus, schema, sciēntia, senātor, separātio, sequēster, simulātio, sociālis, spōnsor, statūtum, stipēndium, structurā, studiōsus, suus.

19. Tabŭla, tempus, terra, testamētum, theātrum, tractātus, transalpīnus, translātio, tribūnal, triūmphus, triūmvir, tuus, tyrānus.

20. Ukraina, ultimātum, ūltio, ūmbra, ūltra, univērsum, ūnguam, urna, usurpātio, utilītas, uxorātus.

21. Vacāns, vācuum, vehemēnter, veterānus, vēillum, viātor, victor, vindicātio, vidēntia, vir, visus, vita, voluntārius, vox, vulgaris, vulgus.

22. Xāntheus, xanthōria, xēnium, Xenodōchium.

23. Zaporoviēnsis, zelus, Zeno, zona, zonŭla.

LECTIO II (SECUNDA)

§ 2. НАГОЛОС. ДОВГОТА І КОРОТКІСТЬ СКЛАДІВ

У латинській мові одні голосні вимовляються довго, інші – коротко, тому в ній існують довгі й короткі склади. У слові стільки складів, скільки в ньому голосних, склади в латинській мові слід рахувати з кінця слова, наприклад:

or	-	na		-	men		-	tā		-	lis
		5	4		3			2			1

Відкритим називається склад, що закінчується на голосний звук, закритим той, що закінчується на приголосний, наприклад: radix – корінь, в цьому слові перший – 1, тобто останній з кінця слова, закритий, а другий – 2 відкритий.

У латинських словах наголошується другий або третій склад від кінця слова. Отже, в двоскладових словах завжди наголошується другий склад від кінця слова, наприклад: corpus – тіло, fastus – судовий.

У три- та більшескладових словах другий склад наголошується

тоді, коли він довгий. Коли ж він короткий, наголос переходить на третій склад.

Склад є довгим, якщо:

1. у ньому є дифтонг: praedūm (предіум) – нерухомість;
2. після голосного йдуть два або більше приголосних: libertas (лібертас) – воля;
3. після голосного стоїть приголосний x або z: reflēxus (рефлексус) – рефлекс.

Склад короткий, якщо:

1. за короткою голосною йде інший голосний або **h**: līnea (лінеа) – лінія, extrāho (екстраго) – витягаю;
2. за короткою голосною йде одна з приголосних b, p, d, t, c, g в сполученні з I або г: ānhydrus (ангідрус) – безводний;
3. за голосною стоїть одне з буквосполучень ch, ph, gh, th, qu: philosophus (фільзофус) – філософ.

У випадках, коли довготу або короткість складу за положенням визначити неможливо, слід звернутись до словника, де довгота голосного позначається знаком -, а короткість ˇ.

Слід запам'яати також довготу та короткість деяких суфіксів.

Довгі суфікси (наголошені)

- āl - personālis – особистий,
- ār - vulgāris – звичайний,
- āt - iudicātio – судочинство,
- ūr - coniectūra – виправлення,
- ūt - contribūtio – платіж,
- īn - crumīna – готівка,
- ōs - laboriōsus – працюючий.

Короткі суфікси (ненаголошені)

- ūl -, -cūl - pericūlum – небезпека,
- ōl - malleolus – молоточок,
- īl -, -bīl - facilis – легкий, stabīlis – постійний,
- ĩc - munīceps – громадянин,
- ĩd - frigīdus – холодний.

Вправи

I. Прочитайте та поясніть місце наголосу у кожному слові:

Adminicŭlum – підтримка, agricōla – селянин, amicītia – дружба, consuetudo – звичка, criminōsus – злочинний, fortūna – доля, implicātus – заплутаний, innumerābilis – незмінний, litterālis – письмовий, medium – центр, negotians – торговець, банкір, obligātus – зобов'язаний, patronus – захисник, protectum – дах, regŭla – правило, repentīnus – раптовий, venditor – продавець, venerābilis – поважний, usurpātor – загарбник, talentum – талант, stimŭlus – стимул, singulārīter – окремо, sinister – лівий, servitor – боржник, significātio – свідчення.

II. Прочитайте вирази, враховуючи правила довготи або короткості другого складу окремих слів:

Ignorantia non est argumentum. – Незнання (законів) – не є аргумент. Matrimonium iustum. – Дійсний шлюб. In tabellas referre. – Занести до протоколу. Otium post negotium. – Відпочинок після праці. Officium vocat. – Обов'язок кличе. Terra incognīta. – Невідома земля. Curricŭlum vitae. – Автобіографія. Locus legit actum. – Форма угоди визначається законом. Exemplum docet. – Приклад вчить. Contra factum non est argumentum. – Проти факту немає доказу. Post scriptum. – Після написаного. Persona non grata. – Небажана особа. Non scholae sed vitae discimus. – Не для школи, а для життя вчимося.

III. Прочитайте імена римських юристів і діячів права та назви їх творів:

Numa Pompilius. Leges regiae.

Decemviri. Leges duodecim tabulārum.

Appius Claudius Caecus. Fasti. Leges actiones.

Lucius Atilius Sapiens. Ad Leges duodecim tabularum.

Publius Mucius Scaevōla. Ius civile. Digesta. Notae.

Quintus Mucius Scaevōla. Quaestiones. Regulae. Responsa.

Auctōres:

Manius Manilius. Actiōnes. Manilii Monumenta.

Iunius Brutus. De iurē civīle.

Tiberius et Gaius Sempronius Gracchus. Lex Sempronia.

Cornelius Sulla. Lex Cornelia. Proscriptio.

Marcus Porcius Cato. De agricultūra.

Marcus Terentius Varro. De iurē civīle. De lingua Latīna. De re rustīca.

Marcus Tullius Cicero. De legibus. De officiis. De oratore. In Catilinam.

In Verrem.

Sabiniāni:

Gaius Ateius Capito. De officio senatorio. De iurē pontificio. Epistulae.

DE VITA ROMAE ANTIQUAE

PERSONALIA

Yulius Paulus

Юлій Павл (жив на межі II-III ст. н. е.)

Учень Квінта Цервдія Сцеволи, адвокат, помічник префекта гвардії, потім вів щоденник принцепса, тобто записував його виступи і завідував його кореспонденцією (*magister memoriae*). При Олександрі Севері одержав посаду префекта гвардії (*praefectus praetorio*) разом зі своїм колегою Ульпіаном.

З числа римських юристів Павл був найпліднішим письменником, приблизно шоста частина Дигест – це уривки з його творів. Павл залишив після себе 86 творів у 319 книгах (сувоях). З них *Notae* (нотатки до праць Юліана, Нерація, Сцеволи і Папініана, коментарі “*Ad Plautium*” (до творів Плавтія), “*Ad edictum*” (до едикту – 76 книг) і “*Ad Sabinum*” (до творів Сабіна). “*Quaestiones*” (Питання) і “*Responsa*” (Відповіді) Павл присвятив казуїстиці. Для навчальних цілей написав “*Sententiae ad filium*” (Настанови сину), які були дуже популярні в пізніший час і набули силу закону, “*Institutiones*” (Інституції) і “*Regulae*” (Правила).

IUS ROMANUM

Leges XII (duodēcim) tabularum, leges decemvirales (451–450 рр. до н. е.) – Закони XII таблиць – кодифікація права, результат діяльності 10 членів комісії; головне призначення – захист плебеїв від патриціїв. Вони стали відправним пунктом усього римського права. Були опубліковані на 12 дерев'яних таблицях, що загинули під час галльського вторгнення у 387 р. до н. е. Збереглися лише цитати набагато пізніших авторів. Нинішня класифікація таблиць – плід штучної (хоча й наукової) систематизації. До числа авторів, що повідомляють про зміст Законів XII таблиць, належать Цицерон, Ульпіан, Гай, Павл, Помпоній та інші класичні юристи.

ARS

Forum Romanum – Римський форум (*forum* – центральна площа, центр суспільного, політичного, судового і ділового життя міста), розташований на Капітолійському і Палатинському пагорбах, був центром політичного і господарського життя Риму. Тут стояли величні храми і величезні базиліки (*basilica* – 1. торговельне приміщення – «ряди», чудовий будинок із двома рядами колон на Римському форумі з залами для судових засідань і торговельних операцій; 2. християнський храм). Для ораторів були влаштовані трибуни. Біля майданчика для ораторів були розташовані вирізані на мідних дошках **Закони XII таблиць**. Красиві колони портиків (*porticus* – крита галерея) оточували форум. Мармурових і бронзових статуй тут встановлювалося часом так багато, що сенат давав розпорядження зняти деякі з них. Влаштовувалися тут і своєрідні виставки.

На Римському форумі у республіканський період продавали найрізноманітніші товари. На прилеглих до нього вулицях, панувало пожвавлення. Його оточували торговельні ряди і крамниці. У перші століття форум служив і місцем, де влаштовувалися народні вистави, а іноді й бої гладіаторів. На площі, під час свят, на столах виставлялися частування для римлян. Щоб сонце не так палило, Цезар одного разу наказав натягнути над бенкетуючими шовкові завіси. У будні тут було багато народу. На плитах і дотепер збереглися накреслені для ігор кола і квадрати.

ЗМІСТ

Передмова.....	3
Вступ.....	5
LECTIO I (PRIMA)	
§ 1. Латинський алфавіт.....	9
LECTIO II (SECUNDA)	
§ 2. Наголос, довгота і короткість складів.....	13
De vita Romae antiquae.....	16
Personalia (Yulius Paulus).....	16
Ius Romanum.....	16
Ars.....	17
LECTIO III (TERTIA)	
§ 3. Іменник.....	17
§ 4. Словникова форма іменника.....	18
§ 5. Визначення основи (кореня) іменника.....	19
§ 6. Перша відміна іменників.....	20
§ 7. Допоміжне дієслово <i>бути</i> (sum esse).....	20
De vita Romae antiquae.....	22
Personalia (Domitius Ulpianus).....	22
Ius Romanum.....	23
Ars.....	24
LECTIO IV (QARTA)	
§ 8. Дієслово (VERBUM).....	24
§ 9. Типи відмінювання дієслів.....	25
§ 10. Основні форми дієслова.....	25
§ 11. Теперішній час дійсного способу активного стану....	26
§ 12. Наказовий спосіб.....	27
De vita Romae antiquae.....	30
Personalia (Iustinianus).....	30
Ius Romanum.....	30
Ars.....	31
LECTIO V (QUINTA)	
§ 13. Друга відміна.....	31
§ 14. Прийменники.....	32
De vita Romae antiquae.....	34
Personalia (Marcus Tullius Cicero).....	34
Ius Romanum.....	35

<i>LECTIO VI (SEXTA)</i>	
§ 15. Третя відміна іменників.....	36
§ 16. Три типи відмінювання.....	36
De vita Romae antiquae.....	40
Personalalia (Gaius).....	40
Ius Romanum.....	40
<i>LECTIO VII (SEPTIMA)</i>	
§ 17. Прикметники першої та другої відміни.....	41
§ 18. Присвійні займенники.....	42
§ 19. Особові займенники і зворотний займенник.....	43
De vita Romae antiquae.....	45
Personalalia (Papinianus Aemilius).....	45
Ius Romanum.....	45
Ars.....	46
<i>LECTIO VIII (OCTAVA)</i>	
§ 20. Прикметники третьої відміни.....	46
§ 21. Діеприкметник теперішнього часу активного стану..	47
De vita Romae antiquae.....	49
Personalalia (Augustus Gaius Iulius Caesar Octavianus).....	49
Ius Romanum.....	50
Ars.....	50
<i>LECTIO IX (NONA)</i>	
§ 22. Минулий час недоконаного виду дійсного способу активного стану.....	51
§ 23. Майбутній час (перший) дійсного способу активного стану.....	52
De vita Romae antiquae.....	54
Personalalia (Pomponius, Sextus).....	54
Ius Romanum.....	55
Ars.....	55
<i>LECTIO X (DECIMA)</i>	
§ 24. Четверта відміна іменників.....	56
§ 25. П'ята відміна іменників.....	57
§ 26. Дієслова III дієвідміни на -іо.....	57
De servis Romanorum.....	59
De vita Romae antiquae.....	60
Personalalia (Marcellus Ulpius).....	60
Ius Romanum.....	60

Ars.....	61
<i>LECTIO XI (UNDECIMA)</i>	
§ 27. Пасивний стан часів системи інфекта.....	61
§ 28. Неозначена форма теперішнього часу пасивного стану.....	63
Res mancipi et nec mancipi.....	65
De vita Romae antiquae.....	66
Personalialia (Iulianus L. Octavius Cornelius Aemilianus).....	66
Ius Romanum.....	66
Ars.....	66
<i>LECTIO XII (DUODECIMA)</i>	
§ 29. Часи системи перфекта.....	67
§ 30. Минулий час доконаного виду дійсного способу активного стану.....	67
§ 31. Давноминулий час дійсного способу активного стану.....	68
§ 32. Майбутній час доконаного виду дійсного способу активного стану.....	69
Mancipatio.....	72
De vita Romae antiquae.....	73
Personalialia (Modestinus Herennius).....	73
Ius Romanum.....	73
<i>LECTIO XIII (TERTIA DECIMA)</i>	
§ 33. Супін.....	74
§ 34. Дієприкметник.....	74
§ 35. Пасивний стан часів системи перфекта.....	75
De magistratibus Romanorum.....	78
De vita Romae antiquae.....	78
Personalialia (Quintus Mucius Scaevola).....	78
Ius Romanum.....	79
Ars.....	79
<i>LECTIO XIV (QUARTA DECIMA)</i>	
§ 36. Вказівні займенники.....	80
§ 37. Означальні займенники.....	81
§ 38. Відносний займенник.....	81
§ 39. Питальні займенники.....	82
§ 40. Неозначені займенники.....	82
§ 41. Заперечні займенники.....	83

§ 42. Займенникові прикметники.....	84
Codicillus.....	85
De vita Romae antiquae.....	85
Personalia (Labeo Marcus Antistius).....	85
Ius Romanum.....	86
Ars.....	86
<i>LECTIO XV (QUINTA DECIMA)</i>	
§ 43. Ступені порівняння прикметників.....	86
§ 44. Суплетивні ступені порівняння.....	87
§ 45. Прислівник.....	88
§ 46. Ступені порівняння прислівників.....	88
Capitis deminitio.....	90
De effracturis.....	90
De vita Romae antiquae.....	91
Personalia (Lucius Annaeus Seneca Iunior).....	91
Ius Romanum.....	91
Ars.....	92
<i>LECTIO XVI (SEXTA DECIMA)</i>	
§ 47. Неправильні дієслова.....	92
§ 48. Дієслова, складні з esse.....	93
§ 49. Дієслово possum, potui, - , posse.....	93
§ 50. Дієслова volo, nolo, malo у теперішньому часі.....	94
§ 51. Відкладні і напіввідкладні дієслова.....	95
§ 52. Недостатні дієслова.....	95
De imperio et iurisdictione.....	97
De vita Romae antiquae.....	97
Personalia (Gaius Iulius Caesar).....	97
Ius Romanum.....	98
Ars.....	98
<i>LECTIO XVII (SEPTIMA DECIMA)</i>	
§ 53. Числівники.....	98
§ 54. Кількісні і порядкові числівники.....	100
Res corporales et incorporales.....	102
De vita Romae antiquae.....	103
Personalia (Traianus, imperator Caesar Nerva Augustus)....	103
Ius Romanum.....	103
Ars.....	103

<i>LECTIO XVIII (DUODEVICESIMA)</i>	
§ 55. Неозначена форма дієслова.....	104
§ 56. Знахідний відмінок з інфінітивом і називний відмінок з інфінітивом.....	104
§ 57. Самостійний або незалежний аблатив.....	106
Interpretatio stricta.....	107
De vita Romae antiquae.....	108
Personalia (Hadrianus, imperator Caesar Traianus Augustus).....	108
Ars.....	108
Ius Romanum.....	109
<i>LECTIO XIX (UNDEVICESIMA)</i>	
§ 58. Герундій.....	109
§ 59. Герундив.....	110
De servitutibus praediorum urbanorum.....	112
De servitutibus praediorum rusticorum.....	113
De vita Romae antiquae.....	114
Personalia (Celsus Publius Iuventius, Celsus-filius).....	114
Ius Romanum.....	114
Ars.....	115
<i>LECTIO XX (VICESIMA)</i>	
§ 60. Умовний спосіб.....	115
§ 61. Теперішній час умовного способу активного стану.....	116
§ 62. Минулий час недоконаного виду умовного способу активного стану.....	116
§ 63. Минулий час доконаного виду умовного способу активного стану.....	117
§ 64. Давноминулий час доконаного виду умовного способу активного стану.....	117
§ 65. Утворення часів умовного способу пасивного стану.....	118
§ 66. Вживання кон'юнктива у незалежних реченнях.....	119
Pater noster.....	120
De vita Romae antiquae.....	121
Personalia (Sabinus Masurius).....	121
Ius Romanum.....	121
Зведені морфологічні таблиці.....	122
Додаток.....	133

I. Юридична фразеологія.....	133
II. Процесуальна термінологія.....	137
III. Крилаті вирази.....	139
IV. Gaudeamus.....	142
Тексти для читання.....	143
Список скорочень імен.....	152
Список використаної літератури.....	152
Умовні граматичні скорочення.....	153
Латинсько-український словник.....	154

Навчальне видання

Тетяна Анатоліївна Шибінська
Маргарита Василівна Мороз

Латинська мова для студентів-правознавців

Навчальний посібник

Макетування
Редактор

Іскрижицька О.Л.
Гадзевич І.М.

Підписано до друку 8.07.2008. Формат 60×84/16
Гарнітура Times New Roman. Папір оф. Ум. друк. арк.16,74
Наклад 200 пр. Зам. № 51

Державний вищий навчальний заклад
“Державний агроекологічний університет”
10008 м. Житомир, бульвар Старий, 7. тел.: (0412) 37-49-44
Свідоцтво від 18.04.2007, серія ДК № 2830